

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

**ХОРАЗМ МАЪМУН
АКАДЕМИЯСИ
АХБОРОТНОМАСИ**

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2021-10
Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года

Хива-2021

Бош муҳаррир:

Абдуллаев Икрам Искандарович, б.ф.д., проф.

Бош муҳаррир ўринбосари:

Ҳасанов Шодлик Бекўлатович, к.ф.н., к.и.х.

Таҳрир хайати:

Абдуллаев Икрам Искандарович, б.ф.д., проф.

Абдуллаев Баҳром Исмоилович, ф-м.ф.д.

Абдуллаев Равшан Бабажонови, тиб.ф.д., проф.

Абдуҳалимов Баҳром Абдурахимович, т.ф.д., проф.

Аимбетов Нагмет Каллиевич, и.ф.д., акад.

Бабаджанов Хушнот, ф.ф.н., проф.

Бекчанов Даврон Жуманазарович, к.ф.д.

Давлетов Санжар Ражабович, тар.ф.д.

Дурдиева Гавҳар Салаевна, арх.ф.д.

Дўсчанов Бахтиёр, тиб.ф.д., проф.

Ибрагимов Бахтиёр Тўлаганович, к.ф.д., акад.

Жуманиёзов Зоҳид Отабоевич, ф.ф.н., доц.

Кадирова Шахноза Абдухалиловна, к.ф.д., проф.

Кадиров Шавкат Юлдашевич, қ/х.ф.н.

Қутлиев Учқун Отобоевич, ф-м.ф.д.

Ламерс Жон, қ/х.ф.д., проф.

Майкл С. Энжел, б.ф.д., проф.

Мирзаев Сирожиддин Зайниевич, ф-м.ф.д., проф.

Рахимов Раҳим Атажанович, т.ф.д., проф.

Рашидов Негмурод Элмуродович, б.ф.н., доц.

Рўзибоев Рашид Юсупович, тиб.ф.д., проф.

Рўзметов Бахтияр, и.ф.д., проф.

Садуллаев Азимбой, ф-м.ф.д., акад.

Салаев Санъатбек Комилович, и.ф.д., проф.

Сирожов Ойбек Очилович, с.ф.д., проф.

Сотипов Гойипназар, қ/х.ф.д., проф.

Тожибаев Комилжон Шаробитдинович, б.ф.д., академик

Холматов Бахтиёр Рустамович, б.ф.д.

Чўпонов Отаназар Отожонови, ф.ф.д., доц.

Шакарбоев Эркин Бердикулович, б.ф.д., проф.

Эрматова Жамила Исмаиловна, ф.ф.н., доц.

Эшчанов Рузумбой Абдуллаевич, б.ф.д., доц.

Ўразбоев Ғайрат Ўразалиевич, ф-м.ф.д.

Ўрозбоев Абдулла Дурдиевич, ф.ф.д.

Ҳажиева Мақсуда Султоновна, фал.ф.д.

Ҳасанов Шодлик Бекўлатович, к.ф.н., к.и.х.

Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси: илмий журнал.-№10 (81), Хоразм Маъмун академияси, 2021 й. – 468 б. – Босма нашрнинг электрон варианты - <http://mamun.uz/uz/page/56>

ISSN 2091-573 X

Муассис: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси минтақавий бўлими – Хоразм Маъмун академияси

**МУНДАРИЖА
АРХИТЕКТУРА**

Setmatatov M., Xanov B., Karimov M., Bekturdiyev I. Xorazm iqlim sharoiti uchun yangicha tipologik yondashuv	7
БИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
Abdirasulov F.A. Jum-Jumsoy (Shimoliy Turkiston tizmasi) yo'sinlarining substrat guruhlari	11
Alloberganova Z.B., Abdullayeva S.I., Isayeva Z.B. Mentha piperita L - qalampir yalpiz o'simligini o'sish davri bo'yicha baholash	16
Babadjanova F.I., Ubaydullayeva H.A., Buriev Z.T., Sultanova Sh.A., Eshmurzayev J.B., Bolqiyev A.A. Kartoshka (Solanum tuberosum L.) RNKi liniyalarini eksplantlar va sitokininlarga bog'liq holda in vitro sharoitida o'sishi va rivojlanishi	18
G'aniev K.X., Mirzaliev A.M. Qirguli sanoat ishlab chiqarish majmualari hududi atrofidagi mevali bog'larda Eriosoma lanigerum Hausm shirasining bioekologik xususiytlari	22
Авазметова И.Р., Рўзметов Р.С., Матякубов З.Ш., Сапарбоев З.Ю. “Хива локомотив” истирохат боғи куруклик моллюскаларининг таксономик таркиби ва уларга қарши кураш чоралари	26
Адиллов Б.А., Шомуродов Х.Ф., Шарипова В.К. Черносахсауловая формация (Haloxyleta arhylli) Каракалпакского Устюрта	30
Аллабергенава А.Д., Мирабдуллаев И.М. Флора рыбководных прудов	33
Аллабердиев Р.Х., Рузумова Г.К. Интродукция шароитида каноп (Hibiscus cannabinus) уруғини экиш усуллари ва экиш микдорининг ўзига хос хусусияти	37
Аманов А.М., Эргашев О.Р. 100 дон дон оғирлиги кўрсаткичларини соянинг ботаник коллекцияси намуналарида фарқланиши	42
Асенов Г.А., Алламуратов Б.Дж., Байгелдиева Н.Ж. Шимолий-ғарбий Қизилқумда тушки қумсичқоннинг (Meriones meridianus Pallas) эктопаразитлари	44
Ахмаджонова С.Ш., Каюмова О.И. К вопросу об экологии Туркестанского шелкоуна (Coleoptera, Elateridae) Ферганской долины	48
Ахмедов А.К., Номозова З.Б., Хасанов М.А., Умурзакова З.И., Расулова З.А. Антэкология Lagochilus proskorjakovii и Lagochilus olgae в условиях Нуратинского горного хребта	54
Бахши М.А., Рахимова Н.К., Темиров Э.Э., Абдиназаров С.Х., Носиров С.С. Адаптированность и аллелопатия некоторых многолетних видов Западного Тянь-Шаня в условиях Ташкентского ботанического сада АН РУз	58
Джумагельдиев Н.Р. Некоторые аспекты развития этапов экологической политики как фактор устойчивого развития региона Приаралья	62
Қайпназаров А.Ш. Оролбўйи минтақасида атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги сиёсати ва бошқариш тараққиётининг тарихий аспектлари	67
Мамадияров М.У., Мамадиярова Д.У. Самарқанд шаҳри шароитида Paulownia tomentosa (thunb.) Stend. ўсимлик турининг биоэкологик хусусиятларини таҳлил қилиш	71
Матжанов Т.К., Отенов Т.О. Биоэкологические особенности высших водных растений в водоемах Южного Приаралья	75
Матжанова Х.К., Рахимова Т.Т. Динамика флористического состава растений на осушенной южной части дна Аральского моря	78
Матякубов М.Б., Расулов Ш.М. Ўзбекистон Республикасида сўзак ва захм билан касалланишнинг эпидемиологик таҳлиллари	83
Нормуратов О.У. Ҳар хил меъёрдаги азотли ўғитлар ва биологик препаратларни помидорнинг ўсиб ривожланишига таъсири	86
Соатова З.А., Бойбуриева З.С., Мухиддинова М.М. Мачайдара куруклик моллюскалари турлар таркиби ва экологияси	90
Турдиев Д.Э., Газиев А.Ж., Ортиков Э.А. Ўзбекистон флорасида тарқалган Oxytropis Dc. туркум турларининг қисқача географик таҳлили	94
Халикулов Д.Х., Сиддиқов Р.Э. Қаттиқ буғдой нав ва тизмаларининг маҳсулдорлик кўрсаткичлари	98
Ҳамроева М.К., Ёров К.Б., Абраматова Р., Ахмаджонова Ш., Бозорова К. Дуккакли-мойли донлардан нон пишириш технологик ҳосалари	101
Ҳамроева М.К., Ёров К.Б., Мухаммадиева С., Нетьматова Д., Содиқова Ж. Соя ва пахтанинг ҳосилдорлигига нитрагиннинг таъсири	104

Шодиева Ф.О., Холбоев Ф.Р. Распространение, экология и значение рода шурки (Merops) в Узбекистане	106
Эгамбердиева С.А., Жураев С.Т. Корреляционные связи между длиной вегетационного периода и основными хозяйственно-ценными признаками у линий хлопчатника в различных регионах возделывания	111
ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ФАНЛАРИ	
Avezbayev S.A., Shukurova N.O., Egamova D.A. Xorijiy mamlakatlarda yer kadastrini yuritishning hozirgi kundagi holati	114
Абдуалимов Ш.Х., Абдуллаев Ф.А., Рахимова Д. Гумин асосли стимуляторларнинг ғўзани физиологик жараёнлари ва пахта ҳосилдорлигига таъсири	117
Абдулхайрова Д.Ю., Қахҳоров И.Т., Қодирова М.Р. Сув билан турлича таъминланганликда ғўза навларида ўсимлик сув баланси кўрсаткичлари	122
Абдурахмонов С.О., Абдуллаев И.И., Ахмаджонов Б.Қ. Кузги арпанинг мақбул экиш муддати, меъёри ва кўчат қалинлиги	124
Бойсунов Н.Б. Юмшоқ буғдойни технологик сифат кўрсаткичлари юқори бўлган дурагай тизмаларини танлаш	130
Дурдиев Н.Х., Джабборхон А.Ж., Матякубова Э.У., Мусаев Э. ЎзПТИ-103 ва Султон ғўза навларининг ҳосилдорлигига суғориш ва минерал ўғитлар меъерининг таъсири	133
Мадаминов Р.Р. Кузги буғдой ўсиши ва ривожланишига шўрланиш омили таъсирини турли спектрал индекслар ёрдамида баҳолаш	135
Мамбетназаров Б.С., Отеулиев Ж.Б. Тупроқ-иқлим шароитига боғлиқ районлаштирган ғўза навларини суғориш тартиби	141
Муталова М.К. Ғўзанинг турлараро дурагайлари ва уларнинг цитологик ва кариологик тавсифи	144
Юсупов А.Қ., Намазов Ш.Э., Матёқубов С.К. Маҳсулдорлик элементларини яхшилашда оддий ва мураккаб дурагайлаш услубларининг қиёсий самарадорлиги	148
Юсупов Х., Хайдаров Б., Юсупов Н., Муратқасимов А.С., Абдихаликова Б. Лалмикор майдонларда органик ва маъданли ўғитлар меъёри ҳамда қўллаш усулига қараб кузги буғдой ҳосилдорлигининг ўзгариши	152
Қодирова М.Р. Ғўзанинг генотипик узок шакллари f2 ўсимликларида бош поя баландлигининг ўзгарувчанлик кўлами	155
ТЕХНИКА ФАНЛАРИ	
Po'latova Sh.B. Mineral zaxiralarni qayta ishlashda magnit tahlilining o'rni	158
Urunova X.SH., Oljaev D.N., Bozorov L., Esanbayeva H.N., Vaxromov Sh.M. Texnik suv tarkibidagi tuzlar miqdorini o'rganish va tahlil qilish	159
Ибрагимова Г., Абдукаяхорова Н., Музафарова Г. Автоматизированная система управления насосного агрегата	161
Туляганова Л.С., Юнусходжаев С.Т. Подбор техники для повышения общего агрофона	164
ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
Abbasov B.A. Theoretical foundations of sports management	168
Djumanova A.B., Bobomurudov N. Ta'lim muammolarini hal qilish vositasi sifatida zamonaviy raqamli texnologiyalar	170
Djumanova A.B., Ismatullayeva N.N. O'zbekistanda distatsion ta'lim: tajriba va rivojlantirish istiqbollari	171
Mavlyanov A.P., Xaytbaeva Sh.N., A'zamjonov A.Sh., Xaydarova N.O. Yoshlar ma'naviyatini uksaltirishda milliy qadriyatlar va ma'naviy merosning o'rni	174
Muranov S.B. Ta'limda smart ta'lim texnologiyalari	177
Nazirov Q.Yu. Development of culture and sports in Uzbekistan during the period of self-sufficiency	180
Yusupalieva Sh.H. Sog'lom avlod - jamiyat taraqqiyotining hal qiluvchi omili va oila ma'naviyatining ko'zgusi	183
Парпиева М.М., Нишонов У.И. Высшее образование в условиях цифровой экономики	186
Холикова Ш.Ў. Ёш авлод тарбиясининг ўзига хос замонавий муаммолари	188
ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ	
Artikova R.A. Management of enterprise activities based on corporate governance	192
Hoshimov J. Milliy iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda hududlar investitsion jozibadorligini oshirish yo'nalishlari	194

Kurpayanidi K.I. Some features of the creation of business entities: world practice	199
To'uchieva V.F. Zamonaviy marketing tizimi asosida korxonalar faoliyatini rivojlantirish	205
Абдуллаев Ж.А. Олий таълим соҳасида давлат-хусусий шериклигини ривожлантириш йўналишлари ва моделлари	208
Абдуллаев И.И. Крипто-активларнинг ўзига хослиги ҳамда унинг халқаро терроризмни молиялаштиришда қўлланилиши	215
Алламуратова С.Ж. Социальная адаптированность женщин-каракалпачек в период независимости в Республике Узбекистан	218
Мамуров Д.Э. Инновация фаолияти инфратузилмаси ва уни ривожлантиришни бошқаришнинг методологик жиҳатлари	223
Мирзаев А.Т. Туристик-рекреация фаолиятини бошқаришда туристик кластерларни шакллантириш механизмларини баҳолаш	230
Муминова Э.А. Рақамли иқтисодиёт шароитида тўқимачилик саноати корхоналарида блокчейн технологиялар асосида корпоратив бошқарув самарадорлигини ошириш механизмлари	239
Наурызбаев А. Факторы, влияющие на финансовую устойчивость малого и среднего бизнеса на развивающихся рынках	245
Олланазаров Б.Д. Давлат-хусусий шерикчилиги асосида туризм саноатини ривожлантириш йўналишлари	253
Райимджанова Г.Х. Кластер менежментини ривожлантириш бўйича хорижий тажриба	259
Рахимов Д.Ш. Саноат ишлаб чиқариш тармоғида диверсификациялашган иқтисодий тизимларни яратишнинг жаҳон тажрибаси	262
Рашидова Ф. Тенденции влияния развития малого бизнеса в решении проблем занятости	265
Салаев Ж.К. Кичик бизнесни ривожлантиришнинг айрим назарий ва услубий масалалари ...	268
Санъатбеков С. Тез овқатланиш тизимларини таснифлашнинг асосий мезонлари	274
Тухтамишев Ш.Қ. Қорамолчилик фермер хўжаликларида инвестициявий фаолиятни ривожлантириш	281
Ханкелдиева Г.Ш., Хамракулов И.Б. Ўзбекистонда тикув-трикотаж корхоналарида сифат менежментини такомиллаштириш	284
Хатамов О.Қ., Тошалиева С.Т. Сурхондарё вилоятида кичик тадбиркорлик ривожланишининг иқтисодий-статистик таҳлили	288
Холмирзаев У.А. Пандемия шароитида кичик корхоналарда касса усулининг ижобий жиҳатлари	295
Хонкелдиева К.Р. Тўқимачилик кластерлари фаолиятини бошқаришда кўп омилли моделлардан фойдаланиш ва прогнозлаш	303
ТАРИХ ФАНЛАРИ	
Doniyev S.I. Establishment and development of cultural relations between Uzbekistan and India	308
Doniyev S.I. Prospects of socio-economic relations between Uzbekistan and India in the context of globalization	310
Farmanova G.K. Archaeological works of V.V. Krestovsky at Afrasiyab	314
Saydullaev F. Sayeed Burhanuddin Muhaqqiq Termizi and his scientific legacy	318
Shadimetov M.N. “Avesto” asarida tabiatni e’zozlash haqidagi ezgu g’oyalarning ilgari surilishi ..	321
Алижонов Г. Ризоуддин ибн Фахриддиннинг “Шўро” журналидаги илмий фаолиятининг Туркистон тарихидаги аҳамияти	324
Алимбетов А.К. XIII-XIV асрлардаги Миздахкан маҳалла турар жойлари ҳақида	327
Бабожонов Д., Ташпулатова Д. Шиносий-Шайхназарбой ибн Муҳаммад Мурод девонбеги тарихи	330
Жўраева Н.О. Бухоро шаҳри муқаддас қадамжоларида амалга оширилган топографик ўзгаришлар	333
Ибрагимов Б. «Хлопковое дело» и репрессии в Каракалпакстане	336
Қодирова Л.Б., Жўрабоев Ш. Хонликлар даври никоҳ муносабатлари	340
Матқаримова Н.М. Хоразм воҳаси никоҳ тўйларида олов култи билан боғлиқ маросимлар	344
Нормаматова Х. Ўзбекистоннинг илк давлатчилиқ тарихи ва бошқарув тизими	346
Олимжонов Х. А. Мустамлака маъмуриятининг Сирдарё ва Каспийорти вилоятларида кутубхоналар ташкил этишига доир	349
Орзиев М.З., Кўчаров Ж.Қ. Амир Темур сиёсий фаолияти ва Бухоро уламолари	354

arguments to justify one's opinion, but there is no objective procedure for demonstrating outcomes as right or wrong, and no reason to expect the same outcome from different individuals or on different occasions. Another typology that appeared at about the same time as that proposed by Pattison (1987), he sets out seven tasks and activity types.

Questions and answers. These activities are based on the notion of creating an information gap by letting learners make a personal and secret choice from a list of language items which all fit into a given frame. The aim is for learners to discover their classmates' secret choice. This activity can be used to practice almost any structure, functions or notion. Dialogues and role plays. These can be wholly scripted or wholly improvised. However, if learners are given some chance of what to say, and if there is a clear aim to be achieved by what they say in their role plays, they may participate more willingly and learn more thoroughly than when they are told to simply repeat a given dialogue in pairs. Matching activities. The task is for the learner to recognize matching items, or to complete pairs or sets. "Bingo" "Happy families" (where learners match given phrases) are examples of matching activities. Communication strategies. These are activities designed to encourage learners to practice communication strategies such as borrowing, inventing words, using gestures, asking for feedback and simplifying. Picture and picture stories. Many communication activities can be stimulated through the use of pictures (spot the difference, memory, test, sequencing pictures to tell a story.) Puzzle and problems. The following scheme proposes five different strategy types: 1.Cognitive; 2.Interpersonal; 3.Linguistic; 4.Affective; 5.Creative;

Task-types. The value of tasks resides in the fact that they represent a worthwhile, integrative, purposeful, contextualized piece of work. Building on this value, tasks may be grouped in different ways to ensure a comprehensive range and variety of experiences for learners. These groupings are called task-types. The most frequently used way of categorizing tasks is according to the four macro-skills: listening, speaking, reading and writing. According to neither way was developed in the six activity-types. These include: interacting and deciding/transacting; obtaining information and using it; giving information personal response; personal expression. Another system of task-types focuses on higher order thinking skills: enquiring, interpreting; presenting; problem-solving; performing; creating, designing, composing; judging, evaluating, responding.

Thus, the task-type categories provide a means for ensuring that students engage with a range of learning experiences, participate in a range of language use in different contexts and, through this, learn increasingly to manage the variability of context. A dimension that is not sufficiently captured in these systems of task-type categorizations is a focus on reflection.

REFERENCES:

- 1.Schleicher, A. & Stewart, V. (2008, October). Learning from world-class schools.Educational Leadership, 66(2), 44-51.
2. Hanushek, E. A., Jamison, D. T., Jamison, E. A., &Woessmann, L. (2008, Spring). Education and economic growth.
- 3.Globalization and the Educational Needs of the 21st century by Jose Ramon Abad(may 2003)

UO'K 808.5

ALISHER NAVOIYNING "SADDI ISKANDARIY" DOSTONIDA FOL MOTIVI VA UNING ILDIZLARI

I.Ismoilov, PhD, Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti, Toshkent

Annotatsiya. Ushbu maqolada jahon adabiyotida muhim o'rin tutuvchi Psevdo-Kallisfen an'anasi va uning sharq adabiyoti, xususan, Alisher Navoiy ijodiga ta'siri, fol motivi masalalari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Psevdo-Kallisfen, an'ana, Alisher Navoiy, Aleksandr (Iskandar), fol motivi.

Аннотация. В данной статье анализируется традиция Псевдо-Каллисфена, которая занимает важное место в мировом литературе и её воздействие на восточную литературу, особенно на творчество Алишера Навои, мотив пророчество.

Ключевые слова: Псевдо-Каллисфен, традиция, Алишер Навои, Александр (Искардер), мотив пророчество.

Abstract. *The article analysis the Pseudo-Callisthenes tradition, that plays an important role in world literature, and its influence on oriental literature, in particular, on the work of Alisher Navoi.*

Keywords: *Pseudo-Callisthenes, tradition, Alisher Navoi, Alexander (Alexander), tarot motif.*

Aleksandr Makedonskiy hayotiga oid turli epizodlar (haqiqiy va xayoliy) haqida qiziqarli tarzda hikoya qiluvchi "Aleksandr romani" o'rta asrlarda juda mashhur bo'lgan. U yunon tilidagi asl matndan Yevropa, Osiyo va Afrikadagi turli tillarga tarjima qilingan. Mana shu jarayonda asarning muallifligi ba'zi qo'lyozmalarda noto'g'ri tarzda yunon tarixchisi, Aristotelning jiyani Kallisfenga nisbat berilgan, shu bois ushbu asarni "Psevdo-Kallisfen" (Soxta Kallisfen) deb atash ham urf bo'lgan. Tarixdan ma'lumki, Kallisfen haqiqatan saroy tarixchisi bo'lgan va Aleksandrning salnomachisi sifatida faoliyat ko'rsatgan, biroq u Aleksandrning hukmi bilan zindonband etilgan va Aleksandrdan ancha oldin vafot etgan. Tabiiyki, u Aleksandr hayoti va yurishlarini to'liq yoza olgan emas. Shu tariqa, noma'lum muallif hanuzgacha "Psevdo-Kallisfen" (Soxta Kallisfen) nomi bilan mashhur bo'lib kelmoqda.

Aleksandr Makedonskiyning hayoti va yurishlari to'g'risida hikoya qiluvchi bu asarning asl versiyasi milodiy 338-yilga qadar yunon tilida yozilgan. Ayrim tadqiqotchilar fikricha, romanning yozilishi miloddan avvalgi III asrdan boshlangan va milodiy III asr boshlarida qayta to'ldirilgan. Roman garchi tarixiy yadro atrofida qurilgan bo'lsa-da, asosan badiiy to'qima, xayoliy-fantastik uydirmalardan iborat. Uning sujeti asrlar davomida rivojlanib borgan, turli afsonalar va xayoliy elementlarni o'ziga singdirgan. Roman ko'plab nusxalarda ko'chirilgan va tarjimalar qilingan. IV – XVI asrlar orasida "Aleksandr romani" kopt, arab, fors, arman, suriya, ibroniy va o'rta asrlar Yevropa xalqlari tillariga tarjima qilingan, mazkur jarayonda asar voqealari son-sanoqsiz o'zgarishlarga uchrab boravergan. Asl yunon romaniga tayanuvchi turli xil asarlar ko'pligi tufayli ba'zan "Aleksandr romani"ga alohida asar emas, balki *adabiy janr* sifatida ham qarashadi.

Tadqiqotchilarning fikricha, milodiy III asrda tartib berilgan yunoncha matnning eng qadimgi nusxasiga asoslangan boshqa versiyalar orasida suryoniy versiya (VII asr) ham alohida e'tiborga molik. Ayni ushbu versiya "Psevdo-Kallisfen" (Soxta Kallisfen)ning arab versiyalari yuzaga kelishi va Sharqda keng ommalashishiga asosiy omil bo'lgan. Psevdo-Kallisfen an'anasini maxsus tadqiq etgan Faustina Doufikar-Aertsning tasdiqlashicha, Firdavsiyning "Iskandarnoma" dostoni aynan suryoniy versiya ta'siri ostida yozilgan [1, p. 91]. Ko'pgina sharq tarixchilari ham o'z asarlarida ayni shu versiyaga tayangan. Ayrim manbalar, "Psevdo-Kallisfen"ning pahlaviy versiyasi mavjud bo'lganini ham ko'rsatmoqda.

Firdavsiyning "Iskandarnoma" dostoni sharq adabiyotida masnaviy shaklida yozilgan dastlabki yirik asarlardan biri bo'lib, keyinchalik u ko'pgina shu tipdagi asarlar yaratilishiga asos bo'ldi. Xususan, xamsanavislik an'anasi doirasida yaratilgan barcha iskandarnomalarda bevosita yoki bilvosita ta'sirini ko'rsatdi. Aytish mumkinki, Alisher Navoiy ham "Saddi Iskandariy" dostonini yaratishda ushbu asar bilan yaqindan tanish bo'lgan, qolaversa, Navoiy ko'proq tayangan Nizomiy ham o'z "Iskandarnoma" sini yaratishda Firdavsiydan ta'sirlangan edi. Bizningcha, Psevdo-Kallisfen an'anasi va Alisher Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostonini qiyosiy o'rganishga yetarli asoslar mavjud va bunday yondashuv juda ko'p qiziqarli kuzatishlar, xulosalarga sabab bo'ladi.

Misol uchun, "fol" motivining badiiy transformatsiyasi masalasini tahlil etish ushbu manbalarning qanchalik o'zaro aloqadorligini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi. "Psevdo-Kallisfen"da fol, umuman yo'yimlar juda ko'p uchraydi yoki asar sujetining asoslaridan biri deyish ham mumkin. "Psevdo-Kallisfen"ning bosh qahramonlaridan biri Nektanebus (so'nggi fir'avn) kohinsifat odam, munajjim kishi edi va u kelajak haqida fol orqali bilardi. Masalan, dushmanlar hamlasi va ularni qaytarish uchun mis tog'araga yomg'ir suvini to'ldirib, unga kemalar va odamlarning maketlarini solib, o'zining duolarini o'qib, farishtalar va xudolar orqali dushmanlariga qarshi kurashardi. Keyinchalik o'z yurtidan qochib ketgach, Pellaga boradi va u yerda ham bashoratgo'y va munajjim sifatida shuhrat qozonadi, malika Olimpiya huzurida ham fol ochadi. Yoki Nektanebus Olimpiya bilan qilgan axloqsizliklarini sun'iy tushlar vositasida pardalaydi. Jumladan, Filip urushda bo'lgan paytda Olimpiyaning homilador bo'lib qolishini izohlash uchun sehr orqali Filipga tush ko'rdiradi. Filip tushida o'rta yoshdagi, qo'chqordek shoxlari bor Ammonning Olimpiya

bilan yotgani, Olimpiya qornidagi homila o'zining zurriyodi ekani va tug'ilajak bola Olimpiyada va Filip uchun qasos olishini aytganini, Nildek daryo oqayotgani, zig'ir to'qiyotgan odam qiyofasini, Olimpiyadaning qorni oltin uzuk bilan muhrlangani va muhrning ustiga panjasida quyoshni ushlab turgan sher, yonida qamchin va qanotlari bilan pana qilib turgan qarchig'ay tasviri o'yib tushirilganligini ko'radi.

Filip bularni tushida ko'rgach, tongda ta'burchilarni chaqirtirib tushni aytib beradi. Keyin bu tush haqiqatligini, Olimpiyaning xudodan homiladorligini, zig'ir to'qiyotgan odamning nasli misrdan ekani, qornining oltin bilan muhrlanishi o'ta boyligiga ishora ekani, panjasida quyoshni ushlab turgan sher va qamchi uning Sharqqa borishi, sher kabi yurish qilib barcha mamlakatlarni bo'ysundirishi, qamchi bilan shaharlarni olishi hamda u ko'rgan o'rta yoshdagi, boshida shoxli bo'lgan xudo Liviya xudosi Ammon ekani va farzand undan bo'lganini ta'brilashadi [2, p. 8-9]. Bunday yo'yimlar bilan bog'liq epizodlar asarda juda ko'p.

Avvalo shuni qayd etish kerakki, sharqda yaratilgan iskandarnomalarda ham fol motivi keng tarqalgan va muhim o'rinlarda undan samarali foydalanilgan. Masalan, xamsanavislik an'anasi doirasidagi iskandarnomalarda keng tasvirlanuvchi ana shunday epizodlardan biri Iskandarning o'z o'limiga oid fol ko'rishi va uning amalga oshishidir. Psevdo-Kallisfenda ham Aleksandrning hayoti haqida fol ko'rish epizodi bor, faqat bu fol Aleksandrning o'zi tomonidan emas, otasi Filip tomonidan ko'riladi. Unga ko'ra, Filip yozgi oshyonda o'tirganda ko'pgina qushlar uning atrofida don cho'qib yurishar edi, qo'qqisdan bir makyon uning tizzasiga o'tirib tuxum qo'yadi, Filip tuxumni olib yerga qo'yadi va u dumalab borib yoriladi, ichidan kichik ilon chiqib, atrofida aylanib yuradi, so'ng ortiga qaytib, tuxumiga bosh suqishi bilan halok bo'ladi. Filip darrov Antifonni chaqirib, voqea haqida so'raydi. Antifon esa tug'ilajak bola o'g'il bo'lishi, shoh bo'lishi, u butun dunyoni kezib chiqib hamma odamlarni qudrati bilan o'ziga bo'ysundirishi, uni odam mag'lub eta olmasligi, ammo ortga qaytib, o'z yurtiga kelishi bilan bir necha kun ichida vafot etishini aytadi. Uning so'zlariga ko'ra, ilon – shohlik, tuxum – butun dunyoning belgisi; va o'sha yerdan chiqib, uning atrofida aylanib yurgan ilon qaytib kelib, boshini ichiga qo'yganda, darhol o'ldi: xuddi shu tarzda, u butun dunyoni aylanib o'tib, u o'z yurtiga qaytgan vaqtda o'ladi [2, p. 11]. Psevdo-Kallisfenda tasvirlangan ushbu voqeaning sarchashmasi Bibliyada. Bibliyada Danil (Donyor) payg'ambar sharqdan kelgan ikki shoxli qo'chqorni yenguvchi g'arbdan kelgan bir shoxli taka haqida so'zlar ekan, qo'chqorni yengganidan so'ng takaning shoxi tezda sinib, o'rnidan to'rtta shox o'sib chiqishini aytadi va bu – Aleksandrning Doroni yengib, tezda vafot etishi va uning o'rnida to'rtta sarkardasi hukmronlik qilishiga ishora, deb izohlanadi [3, glava 8]. Umuman, bunday bashorat-u talqinlar asosida Aleksandrning tarixan juda qisqa umr ko'rgani haqidagi haqiqatga ishora va aloqadorlik masalasi yotadi.

“Psevdo-Kallisfen”dagi mazkur epizod Nizomiy “Xamsa”sida biroz o'zgarishlar bilan tasvirlangan, uning ayrim izlarini Navoiy ijodida ham aniq kuzatish mumkin. Birinchidan, Filipning Iskandar kelajagiga oid ko'rgan tuxum bilan bog'liq tasodifiy foliga o'xshash holat Navoiyda ham tasvirlangan. Faqat Navoiy versiyasida bu bashoratni Faylaqus emas, balki Iskandarga dastlabki ta'limni beruvchi ustoz Naqimohus ko'radi. Naqimohus *ayn ul-yaqin* darajadagi ustoz bo'lib, u Iskandar tug'ilganida burjlar-u yulduzlar holatiga qarab, uning kelajakda butun dunyoni egallashi, barcha ilmlarda tengsiz bo'lishi, tilsimlar bog'lashi, sad qurishi haqida bilgan edi. Faqat Naqumohis bashoratlarida Iskandarning tezda vafot etishi motivi tushib qolgan, ya'ni Navoiy talqinida mazkur bashorat butunlay islomiy xarakter kasb etgan va shunga muvofiq unda “qisqa umr, tezda o'lish” haqidagi pessimistik nuqtalar optimistik qarashlar bilan almashgan.

Ikkinchidan, Navoiy dostonidagi yana bir epizodda Iskandar o'zining “oltin osmon va temir yer o'rtasida vafot etishi”ni fol ko'radi va bu ish sodir bo'ladi. Faqat Navoiyda ushbu fol Iskandarning o'zi tomonidan yoshligida ko'rilgani aytiladi. “Tuxumdan chiqqan ilonning yana tuxumda vafot etishi” hamda “oltin osmon va temir yer o'rtasida vafot etish” lavhalari orasida bog'lanish bor, ularni bir shaxsning o'limiga oid bashorat ekani birlashtirib turadi, faqat bu yerda tafsilotlar o'zgarib ketgan.

Uchinchidan, “Psevdo-Kallisfen”dagi mazkur fol epizodida muhim detal, motiv va o'xshatish mavjud. Bular “makiyon – qush” detali, “tuxum” motivi va tuxumning Yerga o'xshatilishidir. “Psevdo-Kallisfen”dagi mazkur fol epizodi ko'p jihatdan “Saddi Iskandariy”da tasvirlangan Doro va Iskandarning o'zaro turli vositalar orqali munozara qilgani haqidagi epizodni yodga solidi. U yerda

ham voqea “tilla tuxum” shaklidagi bojni so‘rashdan boshlanadi, tilla tuxum qo‘yadigan “qush” uchib ketgani aytiladi va Doro yuborgan “go‘y” Iskandar tomonidan “dunyo” deb talqin etiladi. Ushbu epizodlarda detal, motiv va o‘xshatishlar uyg‘unligidan tashqari voqea-hodisalarga oid yo‘ymilar, ularni izohlash tarzi ham juda o‘xshash. Garchi ikki epizod har ikki asarda turli o‘rinlarda va maqsadlarda keltirilgan bo‘lsa-da, ularning tasvir uslubi va maqsadlari bir xil. Shu bois bu o‘rinda, garchi chalkashlik asosida yuz bergan bo‘lsa-da, detal, motiv va tashbehtar transformatsiyasi haqida gapirish mumkin.

Umuman olganda, Psevdo-Kallisfen an‘anasida, xususan, suryoniy versiyada fol, kelajakni bilishga intilish motivlari juda muhim o‘rin tutadi, chunki Aleksandrning haqiqiy tarixida ham turli fol va tabirlar bilan bog‘liq voqealar juda ko‘p uchraydi. Bu hodisa, shubhasiz, sharqdagi iskandarnomalar, jumladan, “Saddi Iskandariy”da ham o‘z izlarini saqlab qolgan va asarning bir necha o‘rinlarida ushbu motivning turlicha badiiy transformatsiyalarini kuzatish mumkin. Navoiy dostonida saqlanib qolgan fol motivlarining ildizi, bir tomondan, Psevdo-Kallisfendagi fol motivlarining hosilasi va transformatsiyasi sifatida izohlanishi zarur. Faqat Navoiy asarida fol motivi yangicha sharoit va xarakter kasb etgan bo‘lib, bu jihatga alohida ahamiyat berish va tahlil etish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Doufiker-Aerts Faustina. Alexander Magnus Arabicus. – Paris – Leuven – Walpole: 2010, Peeters. p. 91.
2. The History of Alexander the Great. Being the syriac version of the Pseudo-Callisthenes. Edited from five manuscripts with an english translation and notes by Ernest A. Wallis Budge M.A. – Cambridge: At the university press, 1889. p. 8-9.
3. <http://bibliya-online.ru/kniga-proroka-daniila-glava-8/> (Tarjimasi: https://kitobook.com/web/Muqaddas-Kitob/27_Doniyor_MK.html) (10.04.2021)

UDC 81.22

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS

M.P. Jakbarov, teacher, Uzbekistan State University of World Languages, Tashkent

Аннотация. Ушбу мақолада илмий –техник матнларни таржима қилишнинг айрим хусусиятлари, шунингдек, илмий –техник матнлар билан ишлашнинг қийинчиликлари муҳокама қилинади. Ушбу тадқиқот мавзусининг долзарблиги технология, илмий билим ва ютуқларнинг ривожланиши ва шу тариқа илмий –техник таржиманинг аҳамияти ортиб боришига асосланади. Ҳар йили маълум бир илмий –техник ихтиро билан бир қаторда, сўз бойлигимизда янги қадриятларга эга сўзлар пайдо бўлади. Илм бир жойда турмайди, шунинг учун илмий матнларнинг таржима даражаси вақт ва техника талабларига жавоб бериши керак. Мақолада шу каби назариялар асослаб берилади.

Калит сўзлар: илмий-техник таржима, қисқалик, изчиллик, материални тақдим этиши, терминологик бойлик, матннинг эмоционаллиги, фан соҳаси.

Аннотация. В статье рассматриваются некоторые особенности перевода научно-технических текстов, а также трудности работы с научно-техническими текстами. Актуальность предмета данного исследования основана на развитии технологий, научных знаний и достижений и, следовательно, на возрастающей значимости научно-технического перевода. Каждый год вместе с тем или иным научным и техническим изобретением в наших словарях появляются слова с новыми значениями. Наука не стоит на месте, поэтому уровень перевода научных текстов должен соответствовать требованиям времени и технологий. Данная статья основана на таких теориях.

Ключевые слова: научно-технический перевод, краткость, лаконичность, логичность, изложение материала, терминологическая насыщенность, эмоциональность текста, сфера науки

Abstract. In this article there are discussed some peculiarities of translating scientific and technical texts, as well as the difficulties of working with scientific and technical texts. The relevance of the subject of this study is based on the development of technologies, scientific knowledge and achievements and thus on the increasing importance of scientific and technical translation. Every year, along with a particular scientific and technical invention, words with new values appear in our